

« ρια του τραγίτικα, μακρὰ καὶ πλατέα ὡσάν τῶν Σατύρων, καὶ
 « καὶ ὄλον του τὸ κορμίον μαλλιαρόν· τὰ κελτζούνια του ἦτον ἀπέ-
 « χονδρόν βαμπάκιον, ὄλα μπαλλωμένα, τὰ παπούτζια του ὑψηλά
 « καὶ στολισμένα με χοντρά κομμάτια. Εἰς κοντολογίαν τοῦτος ἦτον
 « ἔλως τὸ ἐναντίον τοῦ Ναρκίσσου.»

Ἐν τῇ γελοιογραφίᾳ τούτῃ καὶ τῇ ὑπερβολῇ ὑποκρύπτεται
 μὲν τις εἰρωνεία, ἀλλὰ συνυπάρχει καὶ ἡ ἐννοια τῆς ἀντιθέσεως τῆς
 ἀσχημίας πρὸς τὴν ἐγκρυπτομένην ἐκτὸς ἐκείνου τοῦ αἰσχροῦ σώ-
 ματος ψυχικὴν εὐφυΐαν. Ὁ Μπερτόλδος δὲν εἶνε Νάρκισσος ἀλη-
 θῶς, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον Σάτυρος· καὶ ὁμοίως ἔχει μεγάλην ἰσοσυν-
 τῆς ἀγχινοίας τοῦ Σκαπίνου, τοῦ Hans Wurst, τοῦ Pulemella
 τῆς ἀγερώχου εὐαισθησίας τοῦ Τριβουλέτου, τῆς καρτερικῆς καρ-
 δίας τοῦ Quasimodo· τῆς δὲ τοιαύτης ἀντιθέσεως εἶχε πλήρη
 συναίσθησιν καὶ αὐτὸς ὁ Dalla Croce γράφων ἐν τῷ προοίμῳ·
 « Ὅμως σοῦ παρασταίνω ἐμπροσθὲ ἕναν χωριάτην ἄσχημον καὶ
 « τερατώδη, ἀλλὰ ἐπιμελῆ καὶ πανοῦργον καὶ νοῦν ὑψηλότατον, εἰς
 « τόσον ὅτι συγκρίνωντας τὴν ἀσχημάδα του κορμίου του με τὴν
 « ὠραιότητα τῆς ψυχῆς του ἠμπορεῖς νὰ εἰπῆς, καλέ μου ἀναγνώ-
 « στα, ὅτι αὐτὸς ὁμοιάζει με ἕνα σάκκον ἀπὸ χονδρόπανον, ἐνδυ-
 « μένον ἀπὸ μέσα με μετάξιον καὶ χρυσάφιον». Ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ
 καὶ τῇ φιλολοσίᾳ τῶν μέσων μάλιστα αἰώνων, οὐδαμῶς εἶνε σπά-
 νιαί αἱ τοιαῦται μορφαὶ τῶν γελωτοποιῶν, οἵτινες φαιδρύνουσι τὴν
 ἀγίαν τῶν αὐλῶν, ἐν ᾗ συγχρόνως κατορθοῦσι νὰ ἐγγέωσι πολλάκις
 ἄψινθον ἐπιτρεπομένην εἰς τὸ μέλι τὸ ἐπιδεδιγμένον. Εἶνε οὗτοι
 οὕτως εἰπεῖν ὁ χορὸς τῆς ἀρχαίας τραγωδίας· εἶνε τὸ π.εῦμα τοῦ
 ἀδικουμένου λαοῦ, ἡ δύναμις ἢ λανθάνουσα, ἢ κεκρυμμένη ἐκείνη,
 βοή ἣτις τῶρα μὲν χρησιμεύει μόνον ἵνα προκαλέσῃ τὸ μείδιμα
 καὶ τὸν γέλωτα, ἀλλ' ἣτις αὔριον ἐν τῇ ἀνελίξει τῆς ἱστορίας θὰ
 προκαλέσῃ δάκρυα καὶ θὰ ἐνσπείρῃ φόβον, *Ecce mihi ex qui rita
 le d'ignitè*. Ὑπὸ τριαύτην ἀνωτέραν ἱστορικὴν καὶ φιλοσοφικὴν
 ἐποψιν πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἢ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ εὐδοκίμησις
 τοῦ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀσχήμου καὶ γελοίου τούτου φυλλαδίου,
 ἔπερ ὁμοίως ἔχει εὐρύτερον ὑποκεκρυμμένον σκοπὸν τὴν ἐξέργεσιν
 τῆς συνειδήσεως τῆς ἀξίας τοῦ λαοῦ καὶ ἔπερ ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς

ἀστειότητος καὶ ἐν μέσῳ διηγήσεων γελοίων διαδίδει εἰς τὰ πλήθη, πνευματώδεις παροιμίας καὶ γνωμικὰ σοφά. Μὴ λησμονῶμεν δὲ ὅτι ὁ ἐλληνικὸς λαὸς κατὰ τε τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ τοὺς τῆς Τουρκοκρατίας, εἶχε νὰ παλαίῃ κατὰ τῶν εὐπατριδῶν ἐκείνων οἵτινες ἐπειρῶντο, ὡς οἱ τῆς Λύσεως, νὰ δευλώσωσι τὰ πλήθη καὶ νὰ ὑποτάξωσι τὸ πνεῦμα εἰς τὸ γένος ἢ τὸν πλοῦτον. Εἶχε καὶ ὁ μεσαιωνικὸς Ἕλληνισμὸς τὸν τιμαριωτισμὸν του, καίτοι οὗτος δὲν ἐμελετήθη θεόντως. Εἶχεν ὁ βυζαντισμὸς τὰς λεγομένας προνοίας, εἶχεν ἡ τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς τοὺς κοτζσμπάσιδές της. Ὡς λοιπὸν εἶχεν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς τὸν τιτάνειον ἀγῶνα κατὰ τῶν μεσαιωνικῶν προνομίων, οὕτως, πρὶν ἀναφανῶσιν ἴσῳες ὑπερασπισταὶ τῶν εὐκαίων του, πρὶν διευκρινηθῆ τὸ ζήτημα τῶν ἀπαιτήσεών του, μόνον συνήγορον εἶχε τὸν μωρὸν ἐκείνον γελωτοποιόν, τὸν δειλὸν ἐκείνον ἀλλ' ἐπιδέξιον χωρικὸν ἔστις ἐκαλεῖτο Μπερτόλδος.

Παρίσταται δὲ οὗτος ἐν τῷ φυλλαδίῳ κατορθόνων νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν αὐλήν. Ἄρχεται δὲ διάλογος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλέως, ἔστις χαρακτηρίζει τὸ ἔλθον ἔργον. Ὁ βασιλεὺς προσκαλεῖ τὸν Μπερτόλδον νὰ γείνη αὐλικός, λέγων ἔτι Ἐλα ἂν θέλῃς νὰ γείνης ἄνθρωπος τῆς αὐλῆς.

ΜΠ. Ὁ ἐλεύθερος δὲν γυρεύει νὰ γένη σκλάβος.

Β. Τί λοιπὸν σὲ παρεκίνησε νὰ ἐλθῆς ἐδῶ;

ΜΠ. Ἐπειδὴ ἐνόμιζα ὅτι ἓνας βασιλεὺς νὰ ἦτον μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους δέκα ἢ δώδεκα ποδάρια, καὶ αὐτὸς νὰ ὑπερβαίῃ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, καθὼς τὰ καμπαναριά ὑπερβαίνουν τὰ σπίτια. Ὅμως βλέπω πῶς ἐσὺ εἶσαι ἓνας ἄνθρωπος κοινός, ὡς εἶναι καὶ οἱ ἄλλοι, ἀγκαλὰ καὶ εἶσαι βασιλεύς.

Β. Εἶμαι βέβαια ἄνθρωπος ὡσὰν τοὺς ἄλλους κατὰ τὴν μορφὴν, ἀμὴ καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὸν πλοῦτον ὑπερβαίνω τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὅχι μόνον δέκα ποδάρια, ἀλλ' ἑκατὸν καὶ χίλιας πήχαις. Ἀλλὰ τίς σε ἐδίδαξε νὰ κάμνης τοιαύτας διαλέξεις;

ΜΠ. Ὁ γάϊδαρος τοῦ φαττόρου σου ἤγγουρ ἐκείνου ὁποῦ ἔχει τὴν ἐπιστάσιαν τῶν χωραφίων σου.

Β. Τί ἔχει νὰ κάμῃ ὁ γάϊδαρος τοῦ φαττόρου μου μετὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς αὐλῆς μου;

ΜΠ. Πρὶν νὰ εἶσαι ἐσὺ καὶ ἡ αὐλή σου, ὁ γάϊδαρος εἶχεν ἀγκαρίσαι τέσσαρες χιλιάδες χρόνους προτήτερα.

Β. Ἄχ, ἄχ, ἄχ, ὦ, ναί, τοῦτο εἶναι νὰ γελάσῃ τινάς.

ΜΠ. Τὸ γέλασμα πάντα περισσεύει εἰς τὰ στόματα τῶν μωρῶν.

Β. Ἐσὺ εἶσαι ἕνας πονηρὸς χωριάτης.

ΜΠ. Ἡ φύσις μου εἶναι τοιαύτη.

Β. Σὲ προστάσσω ὅτι εὐθύς, εὐθύς νὰ μισσεύσῃς ἀπὸ ἐμπροσθὰ μου· εἶδὲ μὴ σὲ κάνω νὰ μιστεύσῃς ἀπ' ἐδῶ μὲ ζημίαν σου καὶ ἐντροπίαν.

ΜΠ. Ἐγὼ μιστεύω ὅμως ἤξευρε πῶς ἡ μύγαις ἔχουσι τοιαύτην φύσιν, ὅτι ἀγκαλὰ καὶ διωχθῶσι, γυρίζουσι πάλιν· διὰ τὸ ὅποῖον ἀνίσως καὶ κάμῃς νὰ μὲ διώξωσιν, ἐγὼ γυρίζω πάλιν νὰ σὲ πειράξω.

Β. Λοιπὸν ὕπαγε, καὶ ἂν δὲν γυρίσῃς εἰς ἐμένα ὡς κάνουν ἡ μύγαις, προστάζω νὰ σὲ κουτσοκεφαλίσουν.

Τὸ λοιπὸν ὁ Μπερτόλδος ἀνεχώρησε, καὶ ἀφοῦ ἔφθασεν εἰς τὸ σπήτιον ἔπιασεν ἕνα παλαιὸν γάϊδαρον ὅπου εἶχε γδαρμένην ὄλην τὴν ῥάχιν, καὶ μισοφαγωμένον ἀπὸ ταῖς μύγαις ἀπάνω εἰς ταῖς ἀμσυχάλαις του· τὸν ὅποῖον ὁ Μπερτόλδος ἐκαθάλίκευσε καὶ ἐγύρισε πάλιν εἰς τὴν αὐλήν τοῦ βασιλέως, συντροφιασμένος μὲ ἕνα μιλλιούνιο μύγαις καὶ σφήκες αἱ ὅποια ἔλαι ἀντάμα ἔδειχναν ἕνα σύννεφον μεγάλον, ὥστε ὅπου μετὰ βίας ἐφαίνετο ὁ Μπερτόλδος, ὁ ὅποτος, ἀφοῦ ἔφθασεν εἰς τὸν βασιλέα, λέγει του.

ΜΠ. Νάμε, ὦ βασιλεῦ, ὅπου ἐγύρισα ἐμπροσθέν σου.

Β. Δὲν σοῦ εἶπα, ὅτι ἂν δὲν γυρίσῃς πρὸς ἐμένα ὡς κάνουν ἡ μύγαις, προστάζω νὰ σὲ ἀποκεφαλίσουν;

ΜΠ. Τάχα ἡ μύγαις δὲν πηγαίνουσιν ἐπάνω εἰς τοὺς βρώμους;

Β. Ναί, πηγαίνουσι.

ΜΠ. Τώρα λοιπὸν, ὅπου ἐγύρισα ἐπάνω εἰς ἕνα βρώμον γδαρμένον γεμάτον μύγαις, ὡς βλέπεις, ὅπου τὸν κατέφαγαν ἔλον, καὶ ἐμένα ἀντάμα, νομίζω πῶς ἔκαμα ἔλον ἐκεῖνο ὅπου ἔταξα.

Σκανδάλων δ' ἀφορμὴ γίνεται ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως κρίσις δύο γυναικῶν, ὧν ἡ μὲν διισχυρίζετο ὅτι ἡ ἑτέρα ἔκλεψεν αὐτῆς ἕνα καθρέπτην. Ὁ Μπερτόλδος πείθει τὸν βασιλέα ὅτι τὸ δάκρυ τῶν γυ-

ναικῶν εἶνε δόλος, ὑπερασπιζομένου δ' ἐκείνου τὸ ἀσθενὲς φύλον ὁ
 δ Μπερτόλδος κατορθώνει νὰ πείσῃ αὐτὸν περὶ τοῦ ἐναντίου διαδίδω-
 δων εἰς τὰς γυναῖκας τῆς χώρας ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπεφάτισεν ἵνα
 ἕκαστος ἀνὴρ λάβῃ ἑπτὰ γυναῖκας. Ἡ ψευδὴς εἰδησις τοῦ Μπερ-
 τόλδου ἀνακοινωθεῖσα εἰς τὴν ἑτέραν μόνον τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως
 δικασθειῶν γυναικῶν διαδίδεται ἀνά πᾶσαν τὴν χώραν· αἱ δὲ γυ-
 ναῖκες στασιάζουσι καὶ ὁ βασιλεὺς πείθεται ὅτι τὸ θηλυκὸν γένος
 εἶνε κικῆς πειρασμός. Ἐν τούτοις μανθάνει ἡ βασίλισσα τὰ θαύ-
 ματα τοῦ Μπερτόλδου καὶ ζητεῖ νὰ τὸν ἴδῃ. Ἄλλ' ἐννοῶν ἐκεῖνος
 ὅτι πρόκειται περὶ καταδιώξεως ἐαυτοῦ παρὰ τῆς ἀνάσσης κατορ-
 θώνει διὰ πολλῶν δόλων νὰ ἐκφύγῃ τὰς ἐναντίον αὐτοῦ μηχανορ-
 ραφίας. Ὁμοίως δ' ἐπιτηδειότατα ἀπαλλάσσεται τῶν καθ' ἑαυτοῦ
 ἐνεργειῶν τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν γυναικῶν καὶ τῆς ἐκάστοτε ἕνεκα
 νέας τινὸς αὐθάδους πράξεως ἐπερχομένης ὀργῆς τοῦ βασιλέως. Καὶ
 αὐτὸν δὲ τὸν ἐπαπειλούμενον θάνατον διαφεύγει ὅτε ποτὲ ἐγκλει-
 σθεις διαταγῇ τῆς βασιλίσσης εἰς σάκκον ἔμελλε νὰ ριφθῇ εἰς τὴν
 θάλασσαν. Σώζεται δὲ πείθων πανουργότατα τὸν φυλάσσοντα αὐτὸν
 στρατιώτην νὰ τὸν ἐξαγάγῃ ἐκ τοῦ σάκκου, εἰς ὃν ἐμβλίνει αὐτὸς
 ἐκεῖνος πάστων διὰ τοῦτο τὰ πάνδεινα. Τέλος δὲ καίπερ σωθεις δὲν
 πάυεται πανουργεούμενος οὐδὲ σοφιζόμενος, διὸ ὁ βασιλεὺς αὐτὸς
 ἀγθεθεις διατάσσει τὸν θάνατόν του. Ἀλλὰ καὶ πάλιν σώζεται
 ἔξαιτούμενος παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν ἐξῆς χάριν· «Πρόσταξε, παρα-
 »καλῶ σε, τούτους τοὺς δουλευτάδες σου, ὅτι νὰ μὴ μὲ φουρκίσουν
 »ἕως ὅπου νὰ εὔρω ἐγὼ ἕνα φυτὸν καὶ δένδρον νὰ μοῦ ἀρέσῃ καὶ
 »ἔτζι ἀποθάνω εὐχαριστημένος». Ἀναχωρεῖ δὲ μετὰ τῶν στρα-
 τιωτῶν ἕως εὔρεθῇ τὸ κατάλληλον δένδρον· ἀλλ', ὡς εἰκός, τοῦτο
 δὲν εὔρεθῇ καθ' ὅλους τοὺς λόγγους τῆς Ἰταλίας. Απολύεται λοι-
 πὸν καὶ ἐλκύει τὴν χάριν τοῦ βασιλέως ὅστις ἔξαναγκάζει αὐτὸν
 νὰ γείνη αὐλικός. «Καὶ ποτέ του δὲν ἔκανε πρᾶγμα χωρὶς τὴν συμ-
 »βουλήν του καὶ ἕως ὅπου ἐκεῖνος ἐστάθῃ εἰς ἐκείνην τὴν αὐλήν,
 »κάθε πρᾶγμα ἐπήγαινεν ἀπὸ καλὸν εἰς καλῆτερον· ἀλλ' ἐπειδὴ
 »ἦτον συνειθισμένος νὰ τρώγῃ φαγητὰ χοντρά καὶ καρποὺς ἀγρίους
 »πάραυτα ὅπου ἄρχισε νὰ γευθῇ ἐκεῖνα τὰ ἀρχοντικὰ φαγητὰ καὶ
 »δελικάτα, ἀρρώστησεν εἰς θάνατον μὲ μεγάλην λύπην τοῦ βασι-

»λέως καὶ τῆς βασιλείσης, οἱ ὅποιοι μετὰ τὸν θάνατόν του ἔζησαν
 »πάντα κακὴν ζωὴν καὶ δυστυχισμένην». Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς νε-
 κρικῆς αὐτοῦ στήλης ἐπεγράφη ὅτι «μὲ τρομεροὺς πόνους ἀπέθανε
 διὰ νὰ μὴν ἴμπορῇ νὰ φάγῃ φάβαις καὶ φασούλια» καὶ ἐν τῇ δια-
 θήκῃ του δὲ διέταξεν «Ἀκόμη ἀφίνω τοῦ μαστόρου Μαρτίνου Μά-
 »χειρα τὸ μαχαίρι μου καὶ τὸ θηκάρι μου, διατὶ κάποιαις φοραῖς
 »μοῦ ἔψησε φάβαις ὑποκάτω εἰς τὴν στάχτην καὶ μοῦ ἔκαμε μα-
 »γείρευμα ἀπὸ φασούλια μὲ τὰ κρεμμύδια, φαγητὸν ὅπου ὠφελεῖ
 »εἰς τὴν φύσιν μου περισσότερο παρὰ τὰ τρυγόνια καὶ πέρδικες
 »καὶ ψωμοκρέατα».

Τοιοῦτον περίεργον μίγμα εὐφυΐας καὶ μωρίας, ἀνεκδότων καὶ
 διττήσεων, διαλόγων καὶ παροιμιῶν εἶπε ὁ Μπερτόλδος.

Ἄλλ' οὔτε ὁ βασιλεὺς Ἄλδοτ'νος ἠδύνατο νὰ παρηγορηθῇ μετὰ
 τὸν θάνατον τοῦ Μπερτόλδου οὔτε ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἠδύνατο νὰ
 στερηθῇ τοῦ γένους αὐτοῦ, διὸ εἰς τὸν Μπερτόλδον ἐπηκολούθησεν
 ὁ Μπερτολδίνος. Ἄλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Μπερτόλδου καὶ τῆς Μαρκόλφας
 δὲν εἶχε τὴν εὐφυΐαν τοῦ πατρός, ἦτο δὲ μωρὸν καὶ παράξενον ἀν-
 θρωπάριον, τὸ ὅποion ἠρώτα τὸν βασιλέα ποῖα εἶνε μεγαλυτέρα
 ἡμέρα, ἢ τῆς πόλεως ἢ τοῦ χωρίου, τὸ ὅποion ἔρριπτεν εἰς τοὺς βα-
 τράχους τῆς λίμνης τὰ εἰς αὐτὸν δωρηθέντα σκοῦδα, νομίζον ὅτι
 ἐνέπαιζον αὐτὸν διὰ τοῦ κοῦσματος αὐτῶν κ ο υ ἄ τ ρ ο κ ο υ ἄ -
 τ ρ ο ὡς ἔχοντα μόνον τέσσαρα σκοῦδα. Ὁ Μπερτολδίνος μάχεται
 πρὸς τὰς μυίας καὶ προσκαλεῖ τὴν μητέρα ὡς σύμμαχον, ἐμβαίνει
 εἰς τὸ καλάθι τῆς χηνῆς διὰ νὰ πυρώσῃ αὐτὸς τὰ αὐγά της, κόπτει
 τὰ ὄτα τοῦ ὄνου τοῦ κηπουροῦ καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ τῆς μωρίας
 δ' αὐτοῦ ἐν μόνον φάρμακον εὐρέθη, ἢ ὑπανδρεία. Νυμφευθεὶς ἐν
 ἡλικίᾳ ἐτῶν τριάκοντα ἐγέννησεν υἱὸν τὸν Κακασσένον, ἑγγονον
 τοῦ πολυθρυλῆτου Μπερτόλδου. Ἄλλὰ θὰ συγχωρήσητε νὰ μὴ συμ-
 περιλάβωμεν εἰς τὴν ἔρευναν ἡμῶν καὶ τὸν ἑγγονον ἵνα μὴ φθάσω-
 μεν περὶ παππαγαθίας, ἀφ' οὗ χάριν πατραγαθίας ἠσχολήθημεν
 ὀλίγον καὶ περὶ τὸν Μπερτολδίνον.

Ἄλλο δημῶδες ἀνάγνωσμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶπε ἡ θυσία
 τοῦ Ἀβραάμ.

Ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ ἔχει δραματικὴν ὕφην· δὲν εἶνε ὅμως

Ἐρᾶμα συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας ἢ τῆς νεωτέρας τέχνης συντεταγμένον, ἀλλὰ κυρίως ὁμοιάζει πρὸς τὰ καλούμενα μυστήρια ἢ ἐκκλησιαστικὰ θεάματα τῶν μέσων αἰώνων. Τὰ δὲ μυστήρια ταῦτα ἦσαν γνωστὰ ἤδη εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς. Ὁ σταυρικός θάνατος τοῦ Σωτῆρος ἐγένετο ὑπόθεσις δύο τραγωδιῶν, τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα Χριστὸς πάσχων φερομένης, ἣτις κακῶς ἀποδίδεται, ὡς γνωστόν, εἰς Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, καὶ τοῦ Θανάτου τοῦ Χριστοῦ, γραφέντος ὑπὸ τοῦ Ἱεροσολυμίτου μοναχοῦ Στεφάνου τοῦ Σαβδαίτου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 7' αἰῶνος, ἀλλὰ μὴ περιωθέντος εἰς ἡμᾶς.¹ Εἰδὸς τι δὲ μιμικῆς λιτανείας ἀναφέρεται ἰδρυθῆν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου περὶ τὰ τέλη τοῦ 5' αἰῶνος ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίᾳ τῶν Βλαχερνῶν. Ὁ δὲ ἱστορικός Σιμοκάττης, περιγράφων τὴν πανήγυριν ταύτην τῶν Τεσσαράκοντα μαρτύρων, ἀναφέρει ὅτι κατ' αὐτὴν παρίστατο καὶ ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ τῆς ἐκκλησίας τῶν τροπαίων τὰ σύμβολα ἐπὶ τῶν ὤμων περιφερόμενος.² Κατὰ τὸν ἑνατον αἰῶνα αὐτὸς ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς γράφει, ὡς ἀναφέρει ὁ Εὐστάθιος, τὸ ἔρᾶμα τῆς Σωσάννης.³ Κατὰ δὲ τὸν δέκατον ὁ γνωστὸς εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρεσβευτὴς τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος Ὁθωνοῦ τοῦ Α'. Λουίτπράνδος, ὁ ἐπίσκοπος τῆς Κρεμώνος, διηγεῖται ὅτι παρέστη ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς θέαμα παριστάνον τὴν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνάδασιν τοῦ Προφήτου Ἡλία.⁴ Τέλος δὲ κατ' αὐτὰς τὰς παραμονὰς τῆς πτώσεως τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ὁ Γάλλος Bertrand de la Brocquière εἶδε παριστανόμενον τὸ μυστήριον τῶν τριῶν παίδων ἐν τῇ καμίνῳ ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας.⁵ Ὁρισμένως δὲ αὐτὴ ἡ θυσία τοῦ Ἰσαὰκ ἦτο θέμα ἀγαπητὸν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς τεχνίτας,⁶ καὶ τὴν σκηνὴν ταύτην βλέπομεν συνε-

1. Κ. Σάθα, Βυζαντινὸν θέατρον, σ. τπα'.

2. Σιμοκάττης σ. 199, 201, 237 ἐκδ. Βόννης.

3. Εὐσταθίου, Παρεκβολαὶ εἰς Διονύσιον τὸν περιηγητὴν στ. 976. Ἴδε καὶ Migne Πατρολογία ἑλληνικῆς τομ. ΡΛΣ' σ. 508.

4. Luitprandi Legatio, §31 «decimotertio autem, quo die leves Graeci raptionem Heliae prophetae ad caelos ludis scenicis celebrant.

5. Legrand, Bibl. Vulgaire τομ. Α' σ. 226

χῶς ἀναπαρισταμένην ἐπὶ βυζαντιακῶν καλλιτεχνημάτων. Ἐν δὲ τῇ προκειμένῃ θυσίᾳ τοῦ Ἀβραάμ βλέπομεν δραματολογουμένην τὴν αὐτὴν ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γνωστὴν ὑπόθεσιν. Καὶ ἡ μὲν πλοκὴ, καθ' ἃ ἤδη ἀνέφερον, εἶνε ἀπλή, τῆς δράσεως ἐλλειπούσης σχεδὸν παντελῶς. Ἀλλὰ μεγάλη, ἐνίοτε δ' ἔξοχος εἶνε ἡ ποιητικὴ ἀρετὴ τοῦ ἔργου, συγκινητικὸν δὲ καὶ βαθὺ τὸ διαπνέον τοῦ στίχου αἶσθημα. Ἐχει δ' ὁ μῦθος ὡς ἑξῆς: Ἄγγελος προλογίζων ἀφυπνίζει τὸν κοιμώμενον Ἀβραάμ, φέρων εἰς αὐτὸν παρὰ Θεοῦ τὸ πρόσταγμα νὰ θύσῃ τὸν ἴδιον υἱόν. Ὁ πατὴρ ἐγείρεται τεταραγμένος ἐκ τοῦ ὕπνου, ἀναλογίζεται τὴν βαρεῖαν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου. ἀλλὰ τέλος ἀποφασίζει νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸ θεῖον θέλημα καὶ γυνυπετῆς προσεύχεται, ἐξαιτούμενος τὴν πρὸς τοῦτο δύναμιν. Ἡ Σάρρα ἀκούουσα τοὺς θρήνους τοῦ Ἀβραάμ ἐξυπνᾷ καὶ τέλος μανθάνουσα περ' αὐτοῦ τὸ ὀδυνηρὸν πρόσταγμα πίπτει λιπόθυμος. Τότε δ' ὁ Ἀβραάμ καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ ἐμφανισθέντος ἀγγέλου παροτρυνόμενος ἐξεγείρει τοὺς δούλους καὶ παραγγέλλει αὐτοῖς νὰ ἐτοιμάσωσι τὸ τοῦ δρόμου καὶ τῆς θυσίας. Ἡ Σάρρα συνέρχεται καὶ θρηνεῖ διὰ γοερῶν, συγκινητικῶν φθόγγων μετὰ τοῦ ἐνθαρρύνοντος αὐτὴν Ἀβραάμ τὸν ὄλεθρον τοῦ υἱοῦ.

- 371 Ἐννεὰ μῆνες σ' ἐβάσταξα τέκνον μου κανακάρη
 ἵς τοῦτο τὸ κακορροΐζικο καὶ σκοτεινὸν κουφάρι
 τρεῖς χρόνους, υἱέ μου, σοῦδιδα τὸ γάλα τῶν βυζιῶν μου,
 καὶ σύ 'σουνε τὰ μάτια μου καὶ σύ 'σουνε τὸ φῶς μου.
 Ἐθώρουν καὶ 'μεγάλορες ὡσάν δενδροῦ κλωνάρι
- 380 Καὶ 'πλήθυνες 'στὴν ἀρετὴν, 'στὴν γνώμην κ' εἰς τὴν χάρι.
 Καὶ τώρα 'πέ μου ποιὰν χαρὰν βούλεσαι νὰ μοῦ δώσης,
 ὡσάν βροντή, 'σάν ἀστραπή θεὸς νὰ χαθῆς, νὰ λυώσης,
 Κ' ἐγὼ πῶς εἶναι 'μπορετὸ δίχως σου πλειὸ νὰ ζήσω,
 ποιὸν θάρρος ἔχω, ποιὰν δροσιὰν 'στὰ γέρα μου τὰ πίσω ;
- 385 Πόσῃν χαρὰν τ' αὐτρώγυνον ἐπήραμεν ἀντάμη,
 ὅταν μᾶς εἶπεν ὁ Θεὸς τὸ πῶς σὲ θέλουν κάμει ;
 Καῦμένο σπίτι τ' Ἀβραάμ πόσαις χαραῖς ἐξώθης,
 παιδάκι μ', ὅταν ἔπρασες 'στὴν γῆν καὶ 'φανερῶθης.
 Πῶς ἐγυρίσαν ἡ χαραῖς 'σὲ θλίψεις μιὰν ἡμέρα,
 πῶς ἐσκορπίσαν τὰ καλὰ 'σάν νέφη 'στὸν ἀέρα ;

Ἐλκος πείθεται ν' ἀποσυρθῆ; ἡ Σάρρα, λέγουσιν

Πάγω ἔστον τόπον ἀπόκρυφον. νὰ σηκωθῆ ἐκ τοῦ στρώμα.
Μίαν ὥραν θὲ νὰ τὸ κρατῶ, νὰ τὸ φιλῶ ἔστο στόμα.

Ὡραία εἶνε ἡ σκηνὴ καθ' ἣν ὁ Ἀβραάμ ἐξεγείρων ἐκ τοῦ ὕπνου τὸν
βαθέως κοιμώμενον καὶ σκορδινώμενον υἱὸν πείθει αὐτὸν ἕτι πρό-
κειται περὶ πανηγύρεως ἐν μακρὰν κειμένῳ κήπῳ, ὥρατος δὲ καὶ ὁ
βραχὺς, ἀλλὰ συγκινητικὸς ἀποχαιρετισμὸς ἀπὸ τῆς μητρὸς.

Ἰσαάκ.

Τίς εἶν' ἐδῶ; τίς μου ἄμλει; τίς με κουνεῖ; ἄς μ' ἀφήσῃ;
νυστάζω καὶ ζαλίζομαι, κ' ἦρθε νὰ με ξυπνήσῃ.

Ἀβραάμ.

Ξύπνησε, κανακάρη μου, κ' ἐγὼ μ' ὅπου σε κράζω
δουλειά σε θέλω βιαστική, γιὰ κεῖνο σε σπουδάζω.

Ἰσαάκ.

Μὴ μὲ ξυπνήσης καὶ ἄφες με, ὕπνου γλυκὸν κοιμοῦμαι. 485
νύκτα ν' πολλή κ' ἄς πέσωμεν καλὴ ν' ἀναπαγοῦμε.
Μὴ με ξυπνήσῃς, νὰ μὲ χαρῆς, νὰ ζήσης, ἀφεντάκη,
μὴ με πειράξῃς ἄφης με νὰ κοιμηθῶ λιγάκι.

Ἀβραάμ.

Θιωρῶ καὶ πλενὶ παράποτὲ ὁ ὕπνος τὸ ζαλίζει. 490
Τάχα γρικᾶ τὸ τέλος του, γι' αὐτὸς πικραμανίζει.
Ξύπνησε, τὸ παιδάκι μου, νὰ ἴπαμ' εἰς περιβόλι.
θυσία θὲ νὰ κάμωμεν σήμερ' ὅπου ναι σκόλη.

Ἰσαάκ.

Ὡφ, ἀφεντάκη μου γλυκύ, καὶ ἄς ἦθελες μ' ἀφήσει
καὶ μὲ τὴν ὥραν τοῦ σκολειοῦ ἐγὼ θελα ξυπνήσει.

Ἀβραάμ.

Σάρρ', ἄμε, κάμε προσευχήν, δέησ' εἰς τὸν Θεὸν μεις 495
καὶ κάμε πέτρα τὴν καρδιάν ἔστον ἀπισσεμυλὸν μεις,
καὶ ἀνήμενέ μας νάρθωμεν, καὶ ἂν τύχη νὰ γυρίσω.
ὁμίδι μὲ τὸν Ἰσαάκ νὰ σὲ παρηγορήσω.

Σάρρα.

Με τῆς καρδιᾶς τ' ἀπόκτυπο θέλω σᾶς ἀνημένει,
 ἡ) μ' ὅ,τι ἔδοχῆν ἔστ' αἰδέρα ἔχουν οἱ φλακισμένοι,
 ὅπ' ἀνημένουν τῆς φλακῆς τὴν πόρτα νὰ κτυπήσῃ,
 νὰ ἔμπη μέσα ὁ δῆμιος, νὰ τοὺς ἴπισταγκωνίση,
 νὰ τῶσε δώση θάνατον ἄγριον ἄμτωμένο,
 τοιούτους ἀντεροσπασμοὺς σήμερον ἀνημένω
 ἡ) μὲ τέτοιον ἀποκτυπημόν, ὅτε μοῦ κατακροῦσιν.
 θέλ' ἀνημένει τὸ πικρὸν μαντάτο νὰ μοῦ ποῦσιν.

Ἀβραάμ.

Ἔλα νὰ πᾶμε, τέκνον μου, μὴ στέκωμεν νὰ ζήσης,
 νὰ ξεφαντώσης σήμερον καὶ νὰ καλοκαρδίσης.

Ἰσαάκ.

Ὁ λογισμὸς μου δὲν μπορεῖ καὶ ὁ νοῦς νὰ τὸ γροικῆσῃ
 ἡ) γιὰ ποι' ἀφορμὴν ἢ μάννα μου δὲν ἦρθε νὰ μὲ ἴντύση.
 Ἔνυ ποτὲ δὲν μ' ἔνδυσε, βαριέσαι τὰ κοπέλια,
 ἀμμ' ἔνδυνέ μ' ἢ μάννα μου μὲ χάρχαρα καὶ γέλοια.
 Καὶ τώρα ποιά ἴν ἢ ἀφορμὴ κ' ἢ μάννα μου μ' ἀφῆκε,
 κ' εἶδά την μὲ βαρεῖαν καρδιὰν ἔστην κᾶμαρα κ' ἔμπηκε :

Ἀβραάμ.

ἡ) Μᾶς ὀρδινιάζει τὸ φαητὸ ἴπου θε νὰ μᾶσε δώση.
 νὰ ἴπάρωμε ἔστην στρατάν μας ψωμί, κρασί καὶ βρώσι.

Ἰσαάκ.

Καὶ ἴπέ μου το, πατέρα μου, ποῦ μελετᾶς νὰ ἴπᾶμεν,
 ἔστ' ὄπίτι δὲν γυρίζομεν ἀπὸ ἴνωρὶς νὰ φᾶμεν ;

Ἀβραάμ.

Θυσίαν θε νὰ κάμωμεν, κ' εἶναι μακρὰ λιγάκι,
 ἡ) εἰς ἔνα τόπον ὠμορφον, εἰς ἔψηλὸ βουνάκι.
 Για ἴκείνο εἶν' ἢ μάννα σου ἴσαν κακοκαρδισμένη
 γιὰτ' εἶπά της ἴξωμένομεν, καὶ μή μας ἀνημένη.

Ἰσαάκ.

Πήγαινον ὀμπρός, πατέρα μου, κ' ἐγ' ἀκλουθῶ σου ὀπίσω
μὴ θῆ νὰ ἴδω τὴν μάννα μου, πρὶν παρὰ νὰ κινήσω.

Σάρρα

Παιδί μου κανακάρη μου, θάρρος καὶ ἀπαντοχή μου 525
παρηγοριά καὶ ζῆσί μου, ἄμε μὲ τὴν εὐχή μου.

Ἰσαάκ.

Μάννα, τὰ τόσα σου φιλιὰ ἔς ἔγνωσαν πολλὴν με βάνουν
τὰ μάτια σου ποῦ τρέχουσι καὶ δυὸ ποτάμια κάνουν.
Πονὶ πίκρα σ' εὔρε ξαφνικὴ καὶ κλαῖς καὶ δὲν εἰρνεύγεις
καὶ ἀπὸ τὰ νύχια ὡς τὴν κορφήν ὅλον μὲ πασπατεύγεις ; 530

Σάρρα.

Δὲν ἔχω, γυιέ μου, τίποτας, μὴ γνοιᾶζεσαι, νὰ ζήσης,
Καλόκαρδος εἰς τὸ βουνὶ ἄμε νὰ προσκυνήτης.

Ἰσαάκ.

Μάννα μου ἔστην ξεφάντωσον πᾶ νὰ σου φέρω μῆλα
καὶ κλωναράκια τῶν δεινδρῶν μὲ μυρισμένα φύλλα.
Ἄν λιχὴ καὶ ἄλλο τίποτας ἔμορφο, σοῦ τὸ φέρνω, 535
καὶ, ἂν με γυρέψ' ὁ δάσκαλος, ἴπέ του ταχειὰ γιαγέρνω.

Σάρρα.

Τοῦτα τὰπίδια μοῦχασιν ἀπὸ τὰ ψῆς δοσμένα
καὶ ἔσαργητοῦ τὰ φύλαγα παιδάκι μου, γιὰ σένα,
καὶ βάλε τα ἔστο στῆθός σου καὶ φά τα ἴσαν διψάσης,
ὡσαν τὸ μέλ' εἶνε γλυκειά, πιάσ' νὰ τὰ δοκιμάσης. 540

Ἰσαάκ.

Μάννα μου, γιατί λουστουκιῆς καὶ κλαῖς καὶ δὲν εἰρνεύγεις
καὶ τὸ κακὸν μοῦ μελετᾶς καὶ τὰ μου προφητεύγεις ;
Παράξενον μοῦ φαίνεται, ἔς ἔγνωσα μεγάλην μπαίνω,
τάχ' ἀναιβαίνω τὸ βουνὶ, μὰ κάτω δὲν γιαγέρνω.

Ἐκεῖθεν ἄρχεται ἡ ὀδυνηρὰ πορεία καθ' ἣν ἀνύποπτος μὲν εἶναι ὁ Ἰσαάκ, τὸν δὲ Ἀβραὰμ μάτην ἀγωνίζονται νὰ μεταπείσωσιν ἀπὸ τῆς γενομένης ἀποφάσεως οἱ συμπορευόμενοι δοῦλοι. Τέλος δὲ ῥηθῆναι εἰς τὸ ἐντεταλμένον ὕψωμα, καὶ ὁ Ἰσαάκ αὐτὸς κατὰ παραγγελίαν τοῦ πατρὸς ἐτοιμάζει τὰ τῆς θυσίας, ὅτε ἐρωτῶν ποῦ εἶναι τὸ θυσιασθησόμενον σφάγιον μαυθάνη τὸ σκληρὸν θέσφατον καὶ δέεται συγχρηστικῶς τοῦ ὑψίστου καὶ τοῦ ἰδίου πατρὸς νὰ καταστήσῃ αὐτὸν γλυκύτερον τὸν θάνατον διὰ τῶν ἐξῆς ἐξῆς ὡραίων ἀληθῶς στίχων:

:Καὶ ποῦ με κράζεις, κύρι μου, νᾶρθω νᾶ γονατίσω

ἵς ποιὸν γάμον, ἵς ποιὸν ξεφάντωσιν καὶ θῆς νᾶ προθυμῆσι;

(γονατίζει καὶ προσεύχεται)

Ἄορατε, λυπήσου με ἄναρχε, πόνεσέ με,

870 καί, πολυέλεε θεέ, σὺ παρηγόρησέ με

σπλαγχνίσου τοὺς γονέους μου τώρα ἵστὰ γερατειά τους.

δός μου ζωὴν νᾶ τοὺς βοηθῶ, νᾶ μ' ἔχουν συντροφιά τους.

Μ' ἂν ἔν καὶ ἴσῃν ἄμαρτωλοὶ δέν μᾶζε πρέπει χάρι,

πέμψε τῆς φύσις θάνατον σήμερον νᾶ με πάρη

875 νᾶ μου σφαλίσ' ὁ κύρις μου τὰ μάτια καὶ τὸ στόμα,

νᾶ κάμη λάκκον τοῦ κορμιοῦ, νᾶ τὸ σκεπάσῃ χῶμα.

νᾶ μὴ γρικῆσω τὸ σπαθὶ νᾶ κόψῃ τὸν λαιμὸν μου

μὴ ἰδῶ τρομάριον φοβερὸν κ' ἄγριον ἵστὸν θανάτων μου.

Γουή, ἐπειδὴ μεταθεμὸς δέν εἶν. μηδ' ἐλεημοσύνη

880 καὶ ἐπειδ' ἔτσι τ' ὄρισεν ἐκεῖνος ὅπου κρίνει,

μίαν χάριν μόνου σοῦ ζητῶ ἵστὸν ἀπομεινύμου.

νᾶ μὴ θελήσῃς ἄπονα νᾶ κόψῃς τὸν λαιμὸν μου

μὰ σφάξε με χαϊδευτά, κανακιστὶ κ' ἀγάλια

γιὰ νᾶ θωρῆς τὰ δάκρυα μου, νᾶκούς τὰ παρακάλια:

885 νᾶ σε θωρῶ, νᾶ με θωρῆς, νᾶ ἰδιῶ ἂν λακταρίζῃς

καὶ τὸν πτωχὸν τὸν Ἰσαάκ γινὶ τέκνον ἂν γνωρίζῃς.

Καὶ ἴσῃν ταραξῶ νᾶ με ἰδῆς ἴσῃν πρόβατον ὀμπρὸς σου

ἀπάλυνε τὴν ὄρεξιν, καὶ παῖσε τὸν θυμὸν σου

καὶ μὴ θελήσῃς ἄπονα κ' ἄλλο κακὸν νᾶ πάθω,

890 μηδέ με βάλῃς ἵστην φωτιάν, μηδέ με κίμῃς ἄθω.

Ἵδῶν με σφάξῃς, μὴ καγῶ, μὴν κάμῃς τέτοιαν κρίσι.

μὴ τὸ γροικῆς ἢ μάνα μου καὶ κακοθανάτησῃ.

Τὸ σφάγμα καὶ τὸν σκοτωμὸν βαστάξει τότε θέλει,
 μὰ τῆς φωτιᾶς ἢ μάχαιρα νεκρόνει τῆς τὰ μέλη.
 Μίμνα μου, ἄς ἐπρόβαινες νὰ μ' εὔρισκες δεμένο, 89ῶ
 καὶ νὰ σου σύρω τὴν φωνὴν καὶ νὰ σοῦ ἴπῳ ἀποθαίνω.
 Συμπάθειο νὰ σου ζήτουνα, νὰ σ' ἀποχαιρετήσω,
 νὰ σε σφικταναγκαλιάσθῳ, νὰ σε γλυκοφιλήσω,
 Μίμνα μου, πλειὸ δὲν ἔρχεσαι ἔστο στριῶμα νὰ μ' ἐντύσης,
 νὰ με ἔξυπνήσης σπλαγχνικὰ καὶ νὰ με κανακίσης. 90ῶ
Μισσεύγω σου, καὶ χάνεις με, ἄν χιόνι ὅταν λύση
 καὶ ἄν ὅταν κρατῆς κερὶ καὶ ἄνεμος τὸ σβύση.
 Ἐκεῖνος ὅπου τ' ὄρισε, νᾶνε παρηγοριά σου,
 καὶ πέτρα τῆς ὑπομονῆς νὰ κάμη τὴν καρδιά σου.
 Γονή μου, ἂν καμμιάν φορὰν σοῦ ἴπαισα ἄν κοπέλλι, 90ῶ
 συμπάθησε τοῦ Ἰσαὰκ καὶ νὰ μισσεύση θέλει,
 καὶ φίλησέ με σπλαγχνικὰ, καὶ δός μου τὴν εὐχή σου,
 καὶ τάξε πῶς καμμιάν φορὰν ἤμουν κ' ἐγὼ παιδί σου.
 Πῶς νὰ το κάμ' ἢ χέρα σου νὰ κόψη τὸν λαιμὸν μου
 καὶ πῶς νὰ τότε δυνηθῆς τὸν ἀποχωρισμὸν μου; 91ῶ
 Τὴν χάριν ἴπου σου ζήτησα, σήμερον κάμε μού την,
 ἐπάκουσε τοῦ Ἰσαὰκ κᾶν τὴν βολὰν ἐτούτην.
 Ἀντίκρυτα νὰ σε θωρῶ, ἔβγαλε τὸ μαχαίρι,
 καὶ σίμωσέ μού το κοντὰ νὰ σε φιλῶ ἔστο χέρι.
 Κύρι, μὴ σφίγγης τὸ σκοινί, ἄς τ' ἀχαμνὸ δαμάκι 91ῶ
 καὶ μὴ με βιάζης καὶ ἄφης με νὰ κροσταθῶ ἴλιγάκι.
 Ἐκεῖν' ἢ χέρα ἴπου πολλὰ μ' εἶχε κανακισμένον,
 τὰ μοῦ τα κάμνει σήμερον δὲν μ' εἶχε μαθημένον.
 Για νὰ θυμᾶσ' ὅ τι σου ἴπῳ, γλυκὺ φιλι σοῦ δίδω,
 σήμερον τὴν μητέρα μου ἐσέ τὴν παραδίδω. 92ῶ
 Μίλειε τῆς, παρηγόρα την κι' ἄς ἦστε πάντ' ὀμάδι
 καὶ εἶπέ τῆς ἴπῳ ὀλόχαρος ἴπῳ νὰ ἴβρω τὸν Ἄδη.
 Ὅ,τι ἴδικόν μου ἴβρίσκεται ἴστὰ μέσα τοῦ σπιτιοῦ μας,
 δῶστέ τα τοῦ Ἐλισεὲκ τοῦ γειτονόπουλού μας
 τὰ ροῦχά μου καὶ τὰ χαρτιὰ ἄγραφα καὶ γραμμένα 92ῶ
 καὶ τὸ σέπέτι τὸ μικρὸν ἴπου τᾶχω φυλαμμένα
 γιὰτ' εἶναι συνομήλικος καὶ συνανάτροφός μου
 φίλου καλὸν καὶ σπλαγχνικὸν τὸν ἠῦρα ἴστο σκολεῖδ μου.
 Καὶ κάμε νὰ το δυνηθῆς, κάμε νὰ το βαστάξης,

1131) εἰς τὸ ποδάρι τοῦ παιδιοῦ τὸν Ἑλισσέε νὰ τὰῖρς.
 Ἄλλο δὲν ἔχω νά σου ἴπῳ καὶ νά σου παραγγείλω,
 μόνου ὅπ' ἀποχαιρετῶ κάθε ἴδικόν καὶ φίλο.
 Κύρι μου ὅπου μ' ἔσπειρες, καὶ πῶς δέν με λυπᾶσαι.
 Ὡ πλάστη μου, βόηθα μου· μάννα μου, καὶ ποῦ νᾶσαι ;

Ἄλλ' ἐν τῷ Ἄβραάμ πρεσβεύαζοτο νὰ κταφέρῃ κατὰ τοῦ παι-
 δὸς τὴν θανάσιμον πληγὴν, παρουσιάζεται ὁ ἄγγελος καὶ ἀπαλλάσσει
 τῆς θυσίας τὸν δυστυχῆ πατέρα. Τότε δὲ εἰς τὴν χαρὰν καὶ τὰς
 πρὸς τὸν θεὸν εὐχαριστίας τοῦ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ ἐπακολουθοῦσιν
 αἱ τῶν δούλων καὶ τῆς Σάρρας ἡ μητρικὴ εὐφροσύνη κατὰ τὴν εἰς
 τὸν οἶκον ἐπάνοδον.

Τοιοῦτο τὸ χαριέστατον καὶ συγκινητικὸν ποῦτο ποίημα τοῦ
 τουρκοκρατουμένου Ἑλληνισμοῦ, ὅπερ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον, ὡς φαί-
 νεται τῷ 1535 ἐν Βενετία. Ὅτι δὲ κατέστη λίαν ἀρεστὸν παρὰ
 τῷ λαῷ μαρτυρεῖ ἡ μεγάλη αὐτοῦ διάδοσις καὶ αἱ γινόμεναι πολλαὶ
 ἐκδόσεις μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Ἄλλὰ τίς εἶνε ὁ ποιητὴς τοῦ δράματος τούτου καὶ τίς ὁ χρόνος
 καθ' ὃν συνετάχθη ; Περὶ μὲν τοῦ χρόνου δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι
 ὡς νῦν ἔχει τὸ δράμα, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐγράφη πρὸ τοῦ δευτέρου
 ἡμίσεως τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ὅτε εἰσήχθη τὸ ὁμοιοτέλευτον
 εἰς τὴν ποίησιν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ἄλλ' εἶνε δυνατὸν ὁμοίως
 νὰ ἔχωμεν πρὸ ἡμῶν μόνον ἀνάπλασιν τινα παλαιότερου κειμένου.
 Τοιαύτη δὲ εἶνε ἡ εἰκασία ἣν ἐκφράζει περὶ τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραάμ
 λόγιος Παλάτης, οὐκ ὀλίγον ἐνδιατρίψας περὶ τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν
 φιλολογίαν. Κατ' αὐτὸν τὸ δράμα τοῦτο εἶνε ἴσως ἀνάπλασις τις
 εἰς στίχους ὁμοιοτελεύτους παλαιότερου ποιήματος βυζαντιακοῦ.
 Συμβαίνει δὲ τοῦτο πολλάκις ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἡμῶν φιλολογίᾳ, ἐν ἣ
 τὰ παλαιότερα ποιητικὰ ἔργα καθ' ὅσον γίνεται κοινοτέρα χρῆσις
 τῆς δημώδους γλώσσης, καὶ εἰσάγεται ὁ πολιτικὸς στίχος καὶ
 ἔπειτα τὸ ὁμοιοτέλευτον ὑφίστανται μία ἢ καὶ πλείους ἀναμορφώ-
 σεις. Ἄλλ' αὐτὸς ὁ Legrand ἀναγράφει καὶ τὴν ὑπόψιν μὴ
 ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ εἶνε ἀπλή μετάφρασις ἰταλικοῦ τινος πονή-
 ματος, ἀποφαινόμενος ὁμοίως ὅτι δὲν ἔχει τὰ μέσα νὰ ἐξετάσῃ πε-
 ραιτέρω καὶ ἐπιλύσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο. Τὸ κατ' ἐμὲ εὐχαρίστως

ἀναγγέλλω σήμερον ὅτι τὴν καθ' ἑαυτὴν πιθανωτάτην ταύτην εἰκασίαν δύναμαι βεβαιότερον νὰ ὑποστηρίξω διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ ἡμετέρου δράματος πρὸς μίαν τῶν παρὰ τῷ ἰταλικῷ λαῷ συνήθων *Sacre rappresentazioni*, ὧν δλόκληρος συλλογὴ εἰς τρεῖς τόμους ἐξεδόθη τῷ 1872 ἐν Φλωρεντίᾳ. Τὰ δύο δράματα, τὸ ἰταλικὸν καὶ τὸ ἑλληνικόν, ἔχουσι μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς ἄλληλα, καίτοι ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα διαφοραί. Ἐν τῷ ἰταλικῷ δράματι ἡ παρασκευὴ τῆς θυσίας καὶ ἡ ἀναχώρησις γίνονται ἐν παντελεῖ ἀγνοίᾳ τῆς Σάρρας ὑπὸ τὸ Ἄβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαάκ, ὅστις, ὡς καὶ ἐν τῷ ἑλληνικῷ δράματι, ἀγνοεῖ ὅτι αὐτὸς εἶνε τὸ θῦμα. Ἡ δὲ γηραιὰ μήτηρ, ἐξεγειρομένη ἐκ τοῦ ὕπνου ἐρωτᾷ μετὰ δακρύων περὶ τῶν ἀγαπητῶν αὐτῆς. Ἡ σκηνὴ τῆς θυσίας ἐπὶ τοῦ ὄρους ἔχει μεγάλην ἐμειότητα ἐν ἀμφοτέροις τοῖς δράμασιν, ἐν ἀμφοτέροις δὲ ὁμοίᾳ ἐπέρχεται καὶ ἡ διὰ τοῦ ἀγγέλου ἀπολύτρωσις. Δυστυχῶς τὸ ἰταλικὸν δράμα¹ γνωρίζω μέχρι τοῦδε μόνον ἐξ ἀναλύσεως βραχείας ὥστε πρὶν ἀναγνώσω τὸ ὅλον καὶ παραβάλλω αὐτὸ μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ, δὲν δύναμαι νὰ αποφανθῶ ἰεποῖα ἢ ἀκριβῶς ὑπάρχουσα μεταξὺ τῶν δύο δραμάτων σχέσις. Ἄλλ' ἐκ τῶν ἤδη ἐκτεθειμένων πιθανώτατον φαίνεται ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κείμενον εἶνε ἐλευθέρα μίμησις τοῦ ἰταλικοῦ. Δὲν εἶνε δὲ ἀπίθανον νὰ ὑπάρχη ἄλλο τι ἰταλικὸν δράμα, οὐ ἀπλῆ μετάφρασις εἶνε ἡ θυσία τοῦ Ἄβραάμ, ἐπειδὴ τὸ προκείμενον θέμα ἦτο λίαν ἀγαπητὸν παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας.

Ταῦτα ἀνέλυσα ὀλίγα ἐκ πολλῶν τὰ ἀναγνώσματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Δὲν ἐποίησα λόγον οὔτε περὶ τοῦ Ἡμπερίου, οὔτε περὶ τοῦ Βελισσαρίου οὔτε περὶ τοῦ Ἐρωτοκρίτου, οὔτε περὶ τῆς Ἐρωφίλης, οὔτε περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Σωσάννης, οὔτε περὶ τῆς Εὐμορφῆς Βοσκοπούλας, οὔτε περὶ τῆς Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας, οὔτε περὶ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Παναγίας, οὔτε περὶ τοῦ Χρονογράφου τοῦ Δωροθέου, οὔτε περὶ τῶν διδασχῶν τοῦ Μηνιάτου, οὔτε περὶ τῆς Χαλιμαῆς. Περὶ πάντων

¹ Woldemar Kaden. Theatralisches Volksbelustigungen in Südtalieu ἐν τῷ Magagin für die Literatur des in- und Auslandes τῆς 16 Ἰουλίου 1881 σ. 431 κ. ἑ.

τούτων θὰ λαλήσω καμμίαν ἄλλην ἐσπέραν. Ὅταν δὲ παραταθῆ ἐνώπιον ἡμῶν ὡς ἐν πανοράματι ἅπασα αὕτη ἡ δημώδης φιλολογία τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἥτις ἦτο κατὰ μέγα μέρος καὶ φιλολογία τῶν Βυζαντινῶν καὶ τοῦ ἡμετέρου δὲ ἀκόμη λαοῦ ἀναγινώσκοντος σχεδὸν ὅσα ἀνεγίνωσκον οἱ πάπποι ἡμῶν, θὰ ἴδητε ἐν φαινόμενον περίεργον. Ἀνεξαρτήτως τῆς ποιότητος πάντων τούτων τῶν βιβλίων, τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς προελεύσεως αὐτῶν, εἴτε πρωτότυπα καὶ παλαιὰ εἶνε, εἴτε νέα καὶ μεταπεφρασμένα, ἔχουσιν ἓνα κοινὸν χαρακτήρα ὅστις καθιστάνει αὐτὰ δημώδη. Εἶνε γεγραμμένα ἐν τῇ ζωντανῇ γλώσσῃ ἣν ἐκάστοτε ἐλάλει ὁ λαὸς ὁ ἑλληνικός. Αὕτη ἦτο ἡ σφραγὶς ἡ παρέχουσα αὐτοῖς τὸ δικαίωμα τῆς εἰσόδου εἰς τὸν οἶκον παντός Ἑλλήνος ἐν τοῖς χρόνοις τῆς Τουρκοκρατίας· τοῦτο εἶνε τὸ καθιστάνον τὰ πλεῖστα αὐτῶν ἀρεστὰ καὶ τὴν σήμερον ἔτι, μετὰ πεντηκονταετῆ ἐλεύθερον βίον. Ἐνῶ οἱ λόγιοι ἀπὸ τοῦ Χρυσολωρᾶ καὶ τοῦ Ἀργυροπούλου μέχρι τοῦ Κοδρικᾶ καὶ τοῦ Δούκα ἔγραφον γλώσσῃ ἀττικῶφανῃ, ὁ λαὸς ἤθελε νὰ ἔχη καὶ ἀναγινώσκῃ βιβλία γεγραμμένα ἐν τῇ αὐτῇ γλώσσῃ δι' ἣς ἐν τῷ οἴκῳ του ἐξέφραζε τὴν ὀδύνην καὶ τὴν πικρίαν ἐπὶ τῇ δουλείᾳ. Καὶ διὰ τοῦτο ἤρπαζεν ὡσεὶ βουλιμιῶν τὰ βιβλία ὅσα ἐδίδον αὐτῷ οἱ χαλκογραφεῖς τῆς Βενετίας γεγραμμένα ἐν τῇ δημώδει ταύτῃ γλώσσῃ, ἀδιαφορῶν περὶ τῶν μεμψιμοιριῶν τοῦ καθαρογραφοῦντος Παχωμίου τοῦ Ῥουσάνου· θὰ ἦτο δὲ ἄλλοτερον τὸ ποιὸν τῶν δημῶδων τούτων βιβλίων, θὰ εἶχεν ἤδη γεννηθῆ παρ' ἡμῖν ἐθνικὴ τῆς φιλολογίας, ὡς ἀνεφάνη τοιαύτη ἐνωρίς παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Δύσεως ἐκδιώξασα καὶ ἐξαφανίσασα τὰ γενικῶς καὶ αὐτόθι διαδεδομένα ἀνάλογα δημώδη βιβλία, ἂν εἶχεν ἀναφανῆ ἐνωρίς ἂν μὴ ὁ Ἄαντης ἡμῶν, ἂν μὴ ὁ ἡμέτερος Δούθηρος, ἀλλὰ ὁ Κοραῆς μας. Ἄν κατὰ τὸν 18' αἰῶνα Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος δὲν ἔγραφεν εἰς ἀπερικοίτητον δημώδη γλώσσῃ μόνον ἐκείνους τοὺς στίχους ἐν οἷς διηγεῖται ὅτι ἐγέμισε ψείρας ἀμυγδαλωτὰς καὶ πῶς ἔδερνεν αὐτὸν ἡ σύζυγος αὐτοῦ ἡ Ματζουκίνα, ἂν κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα ὁ σοφὸς Εὐστάθιος ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἀντὶ νὰ γράψῃ τὰς ἄλλως πολυτίμους αὐτοῦ παρεκβολὰς εἰς τὸν Ὅμηρον μετέφραζεν αὐτὸν τὸν θεῖον ποιητὴν εἰς τὸ λαλούμενον τότε, ἀλλὰ περιφρονούμενον κοινὸν ἰδίωμα, ἡ δημώδης ἡμῶν φιλολογία

ὅτι εἶχε μὲν ἴσως τινὰ τῶν δημοδῶν βιβλίων ἅτινα εἶνε ἀντικείμενον τοῦ ἡμετέρου λόγου, ἀλλὰ θὰ εἶχε πάντως νὰ ἐπιδείξῃ καὶ ἔργα πολλὰ ἀνώτερα, περὶ ὧν τις λαλῶν θὰ ἐπέγραφε τὴν ὁμίλιαν περὶ τῆς μεγάλης ἐθνικῆς φιλολογίας τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. οὐχὶ δ' ἀπλῶς τὰ ἀναγνώσματα τῶν πάππων μας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ